

SEINŲ KRAŠTO ŽMONĖS APIE A. BARANAUSKĄ

Čia skelbiamus atsiminimus apie poetą Antaną Baranauską užrašė 1968 m. vasarą Šventežerio vidurinės mokyklos (Lazdijų raj.) mokytoja Eugenija Sidaravičiūtė, kiek remiama savo sesers Magdelenos Sidaravičiūtės. Ji atsiuntė redakcijai taip pat Lenkijos lietuvių pedagogo Jono Stoskeliūno surinktus atsiminimus. Visą medžiagą paruošti spaudai padėjo LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vyr. mokslinė bendradarbė Regina Mikšytė.

Atsiminimai spausdinami pagal pateikėjų gimimo datas. Tiktai J. Stoskeliūno pateiktieji, apdoroti jau paties rinkėjo, duodami gale. Atsiminimų kalba beveik netaisyta; pakeisti tik literatūrinėje kalboje nevartojami kai kurie svetimžodžiai.

Atsiminimai apima paskutinį A. Baranausko gyvenimo laikotarpį (1897—1902 m.), kai jis buvo Seinų vyskupu. Jie paryškina vieną kitą buvusio poeto asmenybės bruožą ar jo buities detalę, taip pat praskleidžia vieną Lenkijos lietuvių kultūrinio gyvenimo kampelį.

I

Sofija Čepulytė, g. 1884 m. Navasodės k. (7 km nuo Seinų). Du jos broliai mokėsi Seinų kunigų seminarijoje. Ji pati Seinuose ilgai mokytojavo. Kalbos apie A. Baranauską, tiek gyvą, tiek mirusį, pasak jos, vaikščiojo po kaimus. Be to, jai apie vyskupą pasakojo jos motina. Dabar gyvena Lazdijuose.

6 val. ryto vyskupas eina į bažnyčią. Valandą paklūpoja Jėzaus širdies koplyčioje, pasimeldžia ir grįžta namo. Eidavo kartais į bažnyčią netgi be liokajaus, vienu vieną. Kartais vyskupą norėdavo perspėti:

— Jūsų Ekscelencija, neikite šiandien į bažnyčią vieni, nes slidu.

Jis atkirsdavo:

— O kaip atėjo tas, kuris pranešė, kad slidu?!

Jis mėgdavo kartoti tokį posakį: „Antanui Baranauskui nereikia jokios išskilmės, bet Seinų vyskupui būtinai reikia“¹.

Iškilmų progomis vyskupas su kapelionu į bažnyčią atvažiuodavo karieta. Kapelionas išlipdavo pirma, atidarydavo duris, ir po to pasirodydavo

¹ Plg. J. D a u b a r a s, Vyskupas Antanas Baranauskas, Seinai, 1911, p. 43.

vyskupas. Pamatę jį, žmonės klaupdavosi. Pasitikdavo kunigas su procesija, giedodamas lotyniškai. Čia pat, ant šventoriaus, vyskupo laukdavo ir būrys klierikų su kryžium ir degančiom žvakėmis.

Vežėjas į tokias iškilmes atvažiuodavo specialia uniforma, nors šiaip jau važiuodavo su vyskupu pasivažinėti paprastais drabužiais.

Jam buvo įrengtas sostas prie didžiojo altoriaus, po kairei pusei.

Pamokslus jis sakydavo lietuviškai ir lenkiškai. Labai ilgi buvo pamokslai ir juos labai garsiai sakė.

Prisimenu ir šiandien vyskupo žodžius:

— Žmonės sako, kad neturi laiko pasimelsti. Atsikelk anksčiau, tai ir turėsi.

Jis buvo aukštas, žilas: balta baltutėlė galva, labai rimtas. Kai eidamas sutikdavo žmogų, jei šis priklaupdavo, jį peržegnodavo. Mat, žmonės norėjo gauti palaiminimą, tai ir atsiklaupdavo, jį išvydę.

Vyskupas buvo pašarvotas namuose, kur gyveno. Jis gulėjo 8 dienas ant aukšto katafalko. Sako, kad jo kūną balzamavo. Buvo pilna gėlių, žvakių, klierikų ir kunigų.

Vyskupą palaidojo dešinėje pusėje nuo didžiojo altoriaus, t. y. panelės švenčiausios (Marijos) koplyčioj. Priešais, t. y. kairėj pusėj nuo didžiojo altoriaus, Jėzaus širdies koplyčioje, jis vis rytais meldavosi.

Vyskupas buvo labai darbštus. Per dienas versdavo šventąjį raštą. Kapelionas sakė, kad, kai jis pavargdavo rašyti sėdėdamas, tai klūpsčias rašydavo.

II

Tamošius **Slančiauskas**, g. 1884 m. Seinų vienkiemį (2 km nuo Seinų). Jo tėvas Vincas Slančiauskas 10 metų dirbo sargu Seinų kunigų seminarijoje. Vėliau ten įsidarbino ir jis pats. Tebegyvena Seinų vienkiemį.

Kunigas Laukaitis buvo vyskupo raštininkas. Kai jaunas, mažas, smagus kunigas buvo. Bučinskas buvo vyskupo sekretorius. Tada klebonu buvo Olekas. Turėjo Baranauskas du vežėjus, du liokajus. Vienas jaunesnis, kitas senesnis liokajus. Jo gaspadinė buvo iš Marijampolės.

Karpavičius, buvęs vyskupo vežėjas, pasakojo, kad moterys net vyskupo karietos ratus bučiuodavo. Tuo vyskupas buvo nepatenkintas ir sakydavo:

— Kam bučiuoti ratą?

Jo karieta buvo raudonos odos.

Vyskupas gaudavo 14—20 tūkstančių algos per metus. Kartą jis išvažiavo pasivaikščioti 10—15 km už Seinų. Užvažiavo pas dvarininką Paškevičių, kuriam buvo paskolins 4 000 rublių. Labai jau pasitikėjo juo vyskupas. Dažnai pas jį užvažiuodavo. Kai vyskupas paprašė grąžinti skolą, Paškevičius išsigynė. Baranauskas parvažiavo baisiai perpykęs ir 9 val. vakaro mirė. Jį apopleksija užmušė. Kai vyskupas mirė, pasidarė baisus

aliarmas: kanauninką Staniulį prižadino, klierikai lakstė, kad kojom duris atidarinėjo, bet niekas nepadėjo.

Laukaitis, radęs vyskupo pinigų, po jo mirties įtaisė spaustuvę prie bažnyčios name. Aštuoni vyrai sukdavo tos spaustuvės mašinas.

Baranauskas buvo aukštas, tiesus, atrodė sveikas. Labai oriai vaikščio-davo. Jis buvo stragus. Niekas prieš jį žodžio nepasakydavo. Bažnyčioj tik akim pervedė, tai visi drebėjo. Vienas Laukaitis jo nesibijojo.

Žmonėms buvo geras. Kur reikėjo, ten šnekėjo. Šnekėjo lenkiškai, paskui lietuviškai. Jį visi gerbė.

Pamaldus buvo. 5 val. Baranauskas jau buvo bažnyčioje.

Prie Baranausko buvo 18 kunigų.

Kai vyskupas mišias laikydavo, dalyvaudavo apie 18 kunigų, 50 ar 100 klierikų. Jo sostas bažnyčioj buvo užuolaidom, kilimais uždengtas per mišias. Jis sėdėdavo po kairei rankai, prie didžiojo altoriaus.

Ant vieno šono kuilą² turėjo. Po mirties komodoj tam tyčia diržus su pagalvėlėm radom. Tais diržais susivaržydavo. Mat, po vyskupo mirties ru-sai, pasišaukę mane, surašinėjo jo turtą. Stebėjomės, kad, taip gerai gyven-damas, gavo kuilą.

Kai buvo Baranausko laidotuvės, pilna bažnyčia kunigų prisirinko. Baž-nyčia buvo įrėdyta vainikais. Žmonių pilnas šventorius, bažnyčion netilpo.

III

Martynas Kiaulėkas, g. 1887 m. Berznyko parapijoj (apie 9 km nuo Seinų). Dabar gy-vena Pelelių kaime (Seinų apskrity, Baltstogės vaivadijoj). Apie A. Baranauską girdėjo iš savo tėvo.

Berznyko parapijoje prieš tai buvo viskas tik lenkiškai. Kai Baranaus-kas norėjo įvesti kas antrą sekmadienį lietuviškas mišias, lenkai maištavo ir jo nekenė. Vyskupą apkaltino. Tada rusų valdžia pasakė, kad kaip nori žmonės, taip tegul ir meldžiasi.

IV

Vaclovas Domaslauskas, g. 1893 m. Jis turėjo Seinuose vaistinę, kurią paveldėjo iš savo tėvo. Tebegyvena Seinuose.

Apie vyskupą Baranauską man daug yra pasakojęs tėvas, o taip pat ir pats kai ką atsimenu.

Vyskupas kartais atvykdavo pas mano tėvą. Jie vienas kitą sveikindavo Naujųjų metų proga ir kitų švenčių metu. Santykiai tarp jų nebuvo vien oficialūs, bet daug gilesni.

² Išvaržą. (Apie savo negalavimus ir jų priežastis A. Baranauskas rašė laiškuose Hugo Vėberiui; žr. „Archivum Philologicum“, VIII, K., 1939, p. 237, 242).

Baranauskas padovanodavo tėvui savo kūrinys, darbus, ant kurių savo ranka užrašydavo dedikacijas ir pasirašydavo. Vyskupo knygos ilgai buvo saugojamos, bet pirmojo pasaulinio karo metu, kaip ir daugelis senų knygų, sudegė. O gaila! Dabar jos, liudytojos, daug ką pasakytų apie mano tėvo ir vyskupo santykius. Vieną iš jų atsimenu ir dabar. Tai buvo disertacija — matematiniai įrodymai apie dievo buvimą³. Tituliname puslapyje buvo parašytas vyskupo paaiškinimas ir parašas.

Tėvo vardu ateidavo iš Tilžės lietuviškos maldaknygės. Tėvas taip pat buvo vaistininkas, turėjo Seinuose nuosavą vaistinę. Čia jis 35 metus išdirbo vaistininku, apskrities gydytoju.

Kokiu būdu vyskupo knygų spinta atiteko mano tėvui, nepamenu. Po Baranausko mirties ją atgabeno tėvui. Tai atmenu gerai⁴.

Vyskupas buvo aukšto ūgio, petingas. Vaikščiojo išdidžiai. Žinojo jis savo vertę. Veidas buvo išraiškingas. Iš veido buvo galima spręsti, kad inteligentas. Plaukai buvo žili. Kalbėjo lietuviškai.

Pamokslus sakydavo ilgai, maždaug apie valandą. Prabildavo į žmones kaip tautos vadas. Balsą turėjo stiprų. Kai vyskupas bažnyčioj pamokslą sakė, tai ir prie šventoriaus vartų buvo girdėti.

Važinėjo raudonos spalvos karieta, traukiama ketverto arklių. Abiejose karietos pusėse buvo langeliai. Atsidarydavo juos ir sėdėdamas laimindavo žmones. Ypač man įstrigo toks vaizdas: ketvertas arklių traukia karietą, o vyskupas sėdi atsilošęs ir skaito brevijorį.

V

Stasys Petruškevičius, 60 m. amžiaus. Gimė ir tebegyvena Seinuose. Jo tėvas daugiau kaip 50 metų siuvo Seinų dvasininkams drabužius. Mirus A. Baranauskui, jis nusipirko du jo daiktus — kėdę ir religinio turinio paveikslą, kuriuos sūnus iki šiol tebesaugoja.

Daug ką man apie Baranauską pasakojo tėvas.

Apie 15—20 km už Seinų link Augustavo yra spygliuočių miškas, vadinamas Serskio vardu. Anksčiau į jį važiuodavo vieškeliu, dabar nutiestas plentas. Vyskupas arkliais važiuodavo iš ryto su kunigu Laukaičiu į mišką. Privažiavus jį, A. Baranauskas liepdavo pasilikti palydai, o pats eidavo į gilumą ir ištisom valandom klausydavo miško ošimo. Būdavo toks susimąstęs, užsisvajojęs, kad niekas nė artyn jo nedrįsdavęs priėti. Pasitaikydavo, jog pasivaikščiojimas taip prasiilgdavo, kad vyskupo svita nekantraudavo, nes būdavo laikas į namus grįžti⁵.

³ O progresji transcendentalnej oraz o skali i siłach umysłu ludzkiego. Studium matematyczno-filozoficzne Ks. Biskupa A. Baranowskiego, 1897.

⁴ A. Baranausko knygų spinta tebėra pas Vaclovą Domaslauską.

⁵ Plg. A. Vienuolis, Iš mano atsiminimų. V., 1957, p. 297; A. b. Zukauskas, Antanas Baranauskas Seinuose, kn.: Literatūros ir meno metraštis, V., 1960, p. 236.

Kapelionas Laukaitis buvo seimo atstovas ir A. Baranausko padėjėjas. Tai veiklus lietuvis ir energingas žmogus. Caro valdžia vyskupui mokėjo didelį atlyginimą. Mirus jam, sakoma, kad Laukaitis puolė prie jo pinigų. Už tuos ir kitų kunigų sudėtus pinigus buvo įsteigta Seinų spaustuvė. Kai atvažiavo vyskupo broliai į laidotuves, pinigų nerado. Aš pats manau, kad Laukaitis negalėjo rasti vyskupo nemažos sumos pinigų. Gal kokia dalis ir tarnavo Seinų spaustuvės įkūrimui, bet abejoju⁶.

VI

Ignas Džermeika, g. 1927 m., Punsco parapijos klebonas. Jam apie A. Baranauską pasakojo jo tėvas, kilęs iš Kreivenų kaimo, Liubavo parapijos (apie 3,5 km nuo Punsco).

Į Liubavo parapiją su vizitacija turėjo atvykti Baranauskas. Caro valdžia neleido jam aplankyti parapijos. Žmonės, laukdami vyskupo, net drobe kelią nuklojo. Vyskupas atvažiavęs kai atsiklaupė zakristijoje prieš kryžių, tai pralūpojo dvi ir pusę valandos. Caro žandaras norėjo su vyskupu pakalbėti, bet turėjo laukti, kol tas baigs maldas. Žandaras pasakęs:

— Koks jis, toks, bet jau pamaldus, tai pamaldus⁷.

VII

Jonas Stoskeliūnas, Punsco vidurinės mokyklos mokytojas, atsiminimus apie A. Baranauską sakosi rinkęs apie 1962 m., paragintas Lietuvos visuomeninės kultūros draugijos Lenkijoje. Apie A. Baranauską jam papasakojo Punsco mokyklos mokytojas Juozas Vaina (remdamasis mirusio Smalėnų kunigo Budrevičiaus atsiminimais), buvęs kurijos sekretorius J. Laukaitis, Skarkiškių kaimo ūkininkas Rėkus (apie 70 m. amž.) ir paties Stoskeliūno motina Agota (g. 1886 m.), dažnai mačiusi vyskupą bažnyčiose ir girdėjusi apie jį kitų žmonių pasakojimus. J. Stoskeliūnas juos visus sujungė į vieningą tekstą.

Įžymusis „Anykščių šilelio“ poetas Seinuose praleido paskutiniuosius penkerius gyvenimo metus. Oficialiai žinoma, kad poetas tada jau buvo nutolęs nuo lietuvių kultūros gyvenimo ir kalbos, bet vis dėlto rašė lietuviškai religines giesmes ir vertė paskubomis į lietuvių kalbą Sventraščių. O koks tada buvo mūsų poetas kasdieninėje veikloje? Daug laiko prabėgo, daug išmirė žmonių ir daug kas užmirštini nuėjo. O vis dėlto šis tas išsiliko žmonių atmintyje.

Sakė, kad susidomėjimas dainiumi buvęs nepaprastai didelis, ir iš toli važiuodavę žmonės pamatyti Seinų vyskupą. Buvo tai pirmasis lietuvių valstiečių kilmės vyskupas visoje tos vyskupystės istorijoje. Žmonės dar tebeapasakoja, kad vyskupas labai nesugyvenęs su apskrities viršininkais ir

⁶ A. Baranauskas rinkęs pinigus savo raštams spausdinti, 12 000 rb numatęs biblijai išleisti (žr. J. Daubaras, Vyskupas Antanas Baranauskas, Seinai, 1911, p. 45).

⁷ Plg.: J. Totoraitis, Vysk. A. Baranauskas Seinų vyskupijoje, „Naujoji Romuva“, 1935, Nr. 9, p. 202; J. Laukaitis, Iš atsiminimų apie vyskupą A. Baranauską, „Tiesos kelias“, 1935, Nr. 3, p. 165–166.

kita administracija. Kažkuriam uriadnikui jis išrėžęs: „Uriadnikų darbas žandarus prižiūrėti, o ne vyskupui kelią pastodinėti“. Pasakojama, kad vienas uriadnikas, gerai vyskupo priskustas ir nukentėjęs, net nusišovęs. Vienas Skarkiškių kaimo ūkininkas pasakojo girdėjęs žandarų viršininką skundžiantis, kad vyskupas turįs ir Seinų miesto tvarkyme už jį didesnę galią.

Važinėdavęs vyskupas ketvertu arklių, o neturėjęs bajoriško titulo, dėl to mokėdavęs pabaudas ir nepaisydavęs. Į bažnyčią iš rūmų vyskupą lydėdavęs tarnas su varpeliu ir žibintu labai anksti, ketvirtą valandą⁸. Pasitaisydavo, kad tuo metu kiti kunigai tik ką būdavo baigę kortuoti. Sėdėdavo vyskupas presbiterijoje ir meldavosi. Kartais anksti rytą vyskupui pasirodžius, kunigai po nemigo nakties, tik paskubomis įsprukę į zakristiją, pakratydavę kamžas, tariai jau atlikę maldas, ir skubėdavę miegoti.

Vyskupas mėgęs iškilmingas vizitacijas. Jose dalyvaudavę bent dviejų dekanatų kunigai — taigi apie 50—60 asmenų. Ne be reikalo vienas klebonas, vyskupo paklaustas, kaip jaučiasi po vizitacijos, atsakęs: „Kaip po gaisro...“. Vizitacijos metu prieš mišias sakydavo apie 2 valandas pamokslą, o po mišių vėl 2 valandas. Pamokslus sakydavo dzūkuodamas, ir, senų žmonių nuomone, net per daug dzūkavęs, taigi ne visai sugebėdavęs prisitaikinti prie vietinės tarmės.

Tikėjimo dalykams, kaip atrodo, negailėjęs visų jėgų ir vykdydavęs, neapsiribodamas laiku. Pats vesdavo kunigams rekolekcijas, per visą savaitę kasdien paskirdamas po 6 valandas, o paskui skūsdavosi, kad per trumpą laiką negalėjęs daug padėti. Čia, Seinuose, pats parašė katekizmą ir parapijose tikrindavo, kaip klebonai parengia tikinčiuosius. Iš kunigų reikalavė sėkmadieniais dviejų pamokslų — iš katekizmo ir evangelijos. Žmonėse sklisdavo gandy, pasisemtų iš tarnų aplinkos, kad vyskupas asketas, tyčia vargina savo kūną. Paklota lova iš po nakties atrodydavusi nepaliesta, o ganytojas atsiguldavo kažkur ant kietesnio guolio, gal ant grindų ar kitur.

Matematiką vyskupas buvo pajungęs irgi tikėjimo reikalams. Priimdamas seną teigimą, kad pragaras esąs žemės viduryje, vyskupas norėjęs apskaičiuoti, kiek gali iš viso tilpti pragare žmonių. Kartą vienas kunigas vyskupą užklauskė: „O kaip, Jūsų Ekscelenciją, talpinate sielas pragare, ar kaip silkes statinėje?“ Į tai vyskupas atsakė: „Glūpy jestė“. Šį atsitikimą kitados papasakojo buvęs vyskupo sekretorius kunigas J. Laukaitis.

Tautybių vyskupas neskyręs, lietuvių neprotegavęs. Lietuviai teisėtai laimėdavę sau pamaldas, nes vyskupas nemėgdavęs bažnyčioje suiručių, o joms iškilus, palaikydavęs daugumą, o triukšmadariams tekdavo nukentėti. Taip lenkų tautybės triukšmadariai Veisiejuose neteko lenkiškų pamaldų, nes jie nenorėjo priimti vyskupo nustatytos tvarkos.

⁸ Kitur 5, 6 ar 7 val.

Vyskupą labai mėgdavo lankyti Alnų dvarininkas Paškevičius. Jis daug sugaišindavo vyskupui laiko, ir visi stebėdavęsi, iš kur vyskupas dar ima laiko savo darbams nudirbti.

Gerus santykius palaikęs tik su katalikų tikėjimo dvarininkais. Dvarininkas kalvinistas Svida Punske vizitacijos metu padėjo klebonui surengti puotą. Jis paskyrė puspūrį miltų, dvi pintines žuvų, papiovė veršį. Sužinojęs apie tai, vyskupas paklausė Svidą: „Ar gali priimti mūsų tikėjimą?“ Šis atsakė negalįs. Vyskupas pasakė: „Jei negali, tai ir dovanos nereikalingos“. Ir labai subarė kleboną.

Nusidėjusiems tarnams nebuves atlaidus. Vienas virėjas išgėręs vyskupo vyną ir pasakęs, kad nusileidę lankai, dėl to vynas išbėgęs. Virėjas buvęs atleistas iš darbo.

Kartą vyskupijos vizitacijos metu vienoje parapijoje kaimyniniai kunigai įję į rūšį ir išgėrę vyną, skirtą vyskupo stalui. Vietos klebonas, kuris turėjo bajoro titulą ir nelabai varžęsis valstiečių kilmės vyskupo, atlaikęs baigiamuosius mišparus ir užgiedojęs: „Laudate dominum omnes fures et latrones“ (Garbinkite viešpatį, visi vagys ir latrai).

Vyskupo laidotuvės buvo labai iškilmingos. Laidotuvėse pasakyta bene du pamokslai lietuviškai ir keturi lenkiškai. Šventoriuje degė dervos statinės, kelias buvo nuklotas eglišakiais.